

Agressie in de samenleving en op school. Wie zijn wij om grenzen te mogen stellen?

Agressie in scholen is een afspiegeling van de agressie in de samenleving. Vanuit haar praktijkervaringen en met behulp van Ofman's kernkwaliteiten analyseert Hanneke Smit de huidige agressie in de maatschappij en daarmee die op scholen. Kunnen we anders reageren dan we tot nu toe vooral doen en wat betekent dat voor onze intermenselijke relaties? Op basis van dit kader gaan Smit en Van der Feen in het vervolgartikel nader in op wat scholen (kunnen) doen aan agressie.

Op het schoolplein staan wat leerlingen. De deur is open, de hal leeg. Ik kijk waar ik moet zijn voor mijn afspraak met de directeur. Een vriendelijke meneer vraagt me of ik koffie wil, boven in de docentenkamer. Ik loop achter hem aan. De pauze begint net. Een jongen loopt mee naar boven, geknipt en geschoren, kokette jas, zelfverzekerde tred. 'Daar heb je niets te zoeken, dat weet je', roept een leerkracht. De jongen loopt door, we zien alleen zijn verende rug. Nog een paar keer roept de leerkracht hem en herhaalt zijn boodschap. De jongen draait zich opeens om en zegt: 'Dan gooi ik me wel over de balustrade, als het zo nodig moet'. Ondertussen hebben zijn aanhangers zich onderaan de trap verzameld. Nog steeds 'goeiig' wordt hij teruggestuurd naar de begane grond, waar hij als Al Pacino triomfantelijk naar afdaalt.

Wat me raakte was de overtuiging van de jongen waarmee hij zei zichzelf naar beneden te zullen gooien. Het past bij extreem gedrag te fantaseren over destructieve acties. Het lijkt gewoon spel, maar het is manipulerend bedoeld, en zo wordt het ook daadwerkelijk ingezet.

Na het gesprek lopen de directeur en ik haar kamer uit. Voor ons een lange gang, aan het eind ervan is een opstootje. Een jongen trapt onder aanmoediging van een paar omstanders fanatiek in op een stevig meisje dat zich passief opstelt en haar hoofd gebogen houdt. De directeur, kordaat en klein van stuk, beent er snel op af, grijpt de jongen in zijn kraag en trekt hem een paar meter mee. Daarna zie ik dat het surveillanceteam om de groep komt staan en de meute tot rust maant. De jongen wordt zonder omhaal afgevoerd naar de directeurskamer. De directeur reageert alert en impulsief, adequaat in dit geval. De surveilleerders zijn trager en afstandelijker. De rust keert langzaam terug. Ik blijf geïnteresseerd staan, rommel wat in mijn tas, ik had al afscheid genomen. Enkele seconden later zie ik de jongen alweer de directeurskamer uitkomen. Een leerkracht legt routineus de deksels, die er tijdens het opstootje waren afgevallen, terug op de vuilnisemmers. Opstootjes lijken hier aan de orde van de dag.

Soorten agressie

Wij definiëren agressief gedrag als gedrag, waarmee de dader een ander fysieke en/of emotionele schade beoogt toe te brengen, door het overschrijden van diens grenzen. De twee voorbeelden maken duidelijk dat er verschillende soorten agressief gedrag zijn. Wij hanteren de volgende indeling, gebaseerd op vijf verschillende uitingsvormen van agressie (zie schema op de volgende pagina). Er is nog een zesde vorm, de Willekeurige Agressie: onvoorspelbaar, gewelddadig gedrag, voortkomend uit bijvoorbeeld drugsgebruik of psychische stoornissen.

Culturele paradigma's

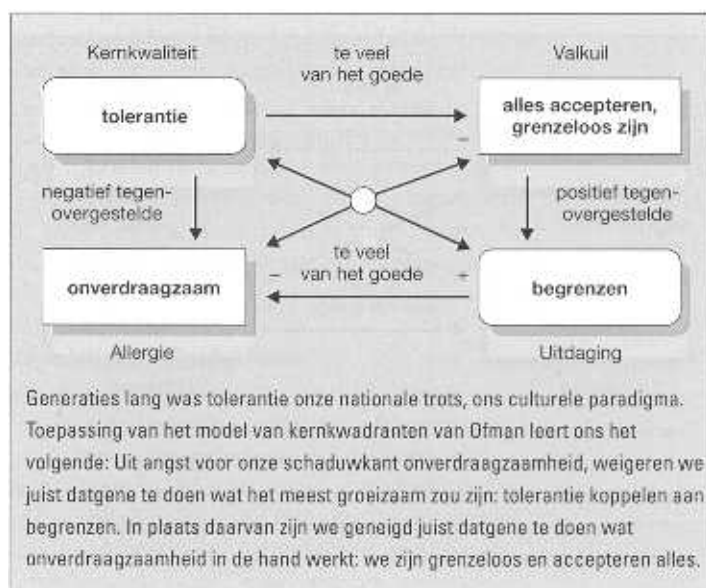
Paradigma's zijn basale mentale modellen, aannames op basis waarvan je de werkelijkheid waarneemt. Ze zijn gekleurd door ervaringen uit het verleden. Collectieve paradigma's houden we al voor generaties met elkaar in stand. Een aantal nationale paradigma's heeft te maken met Tolerantie, Beheersen en Grenzen

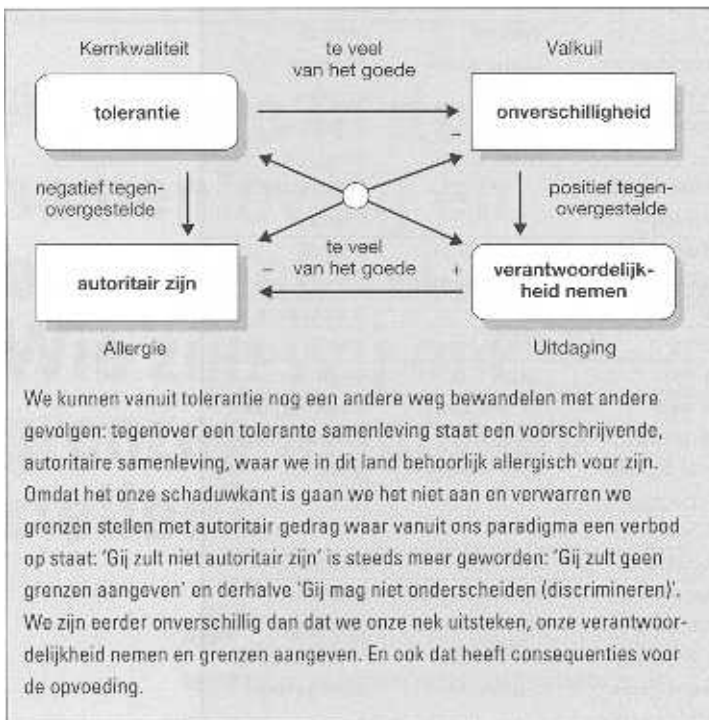
	1. Ik-klacht	2. Jullie-klacht	3. Jij-klacht	4. Jij-klacht – extreem	5. Ik-klacht – extreem
	Expressieve agressie	Expressieve agressie	Instrumentele agressie	Instrumentele agressie	Frustratie agressie
Uitingsvormen	Aanvoeren excuses over persoonlijke situatie	Bekritisieren van regels en beleid	Bekritisieren van medewerkers en beleid	Dreigen met fysiek geweld	Plotselinge uiting van persoonlijke frustratie
Gevoelens	Boos en gefrustreerd	Boos en gefrustreerd	Ik pijn dan jij ook pijn	Ik pijn dan jij ook pijn (extreem)	Boos en onmacht
Gericht op	Ik	Jullie	Jij	Jij	Ik en soms jij
Ego	Klein	Klein	Groot	Groot	Klein
Basispositie	Ik-jij+	Ik-jij+	Ik+jij-	Ik+jij-	Ik-jij+
Klacht	Ik kan er niets aan doen, het is niet mijn schuld	Het komt door de organisatie, de maatschappij	Jij bent verantwoordelijk voor mijn pijn, het is jouw schuld	Jij bent niets, jij verdient geen respect	Ik kan het niet meer aan, het is te veel
Rol	Slachtoffer	Slachtoffer	Aanklager	Aanklager	Slachtoffer
Voorbeelden	Zeuren, klagen, aandacht vragen, claimen, zuigen	Beschuldigen, eenzijdig bekritisieren	Negeren, manipuleren, intimideren, discrimineren, controleren	Bedreigen, ook fysiek seksuele intimidatie, discrimineren	Explosieve ontlasting, heftige emoties, wilde gebaren

stellen. Het is interessant agressie en onze reacties erop te bekijken vanuit culturele en persoonlijke paradigma's. Een belangrijk aspect van onze volksaard lijkt te zijn dat we tolerant moeten zijn, in plaats van repressief. We zijn een klein land, we willen er bijhoren en passen ons voortdurend aan. Al generaties lang geldt: gij zult u aanpassen, gij zult uw eigen agressie niet tonen, gij zult uw eigen ruimte niet nemen, gij zult uw eigen negatieve gevoelens niet erkennen en uiten. En dat is precies waar het lijkt te zijn misgegaan. Nederlanders hebben te weinig stilgestaan bij hun eigen behoeftes. In scholen moeten mensen gedacht hebben: 'Geen sinterklaas maar wel Suikerfeest, dat voelt voor mij niet goed'. Ons nationale paradigma was dat je wat je voelt en denkt op dat terrein niet openlijk kan vertellen. Hans Lukkien heeft het in dat verband in het Onderwijsblad van november 2004 over 'mijn eigen slappe Nederlandse schuld. Ik weet dat ik door mijn doorgeslagen tolerantie medeverantwoordelijk ben voor dat onaangepaste, haatdragende gedrag'. In de tekst zijn kaders opgenomen, waarin we met behulp van het model van de kernkwadranten van Ofman de effecten van de Nederlandse volksaard verder onderzoeken.

Speelt er onmacht?

Nederland lijkt een onmachtig land dat geconfronteerd wordt met de onmogelijkheden om invloed uit te oefenen, waar invloed uitoefenen in dit land juist vaak een thema is. Een klein land heeft al snel met grenzen te maken. Is er wellicht een relatie tussen onze letterlijke begrensdheid en ons onvermogen om grenzen te stellen?

Als voorbeeld een schooldirecteur: 'Jongeren in de school maakten denigrerende rotopmerkingen. Ik heb het genegeerd, omdat ik bang was niet voor mezelf in te kunnen staan als ik er wel op zou reageren'. Hij zet daarmee een trend in die school. De reden is niet een besluit om op die manier met agressie om te gaan maar de reden is: 'Ik ga het niet aan anders komen mijn boosheid en agressie op

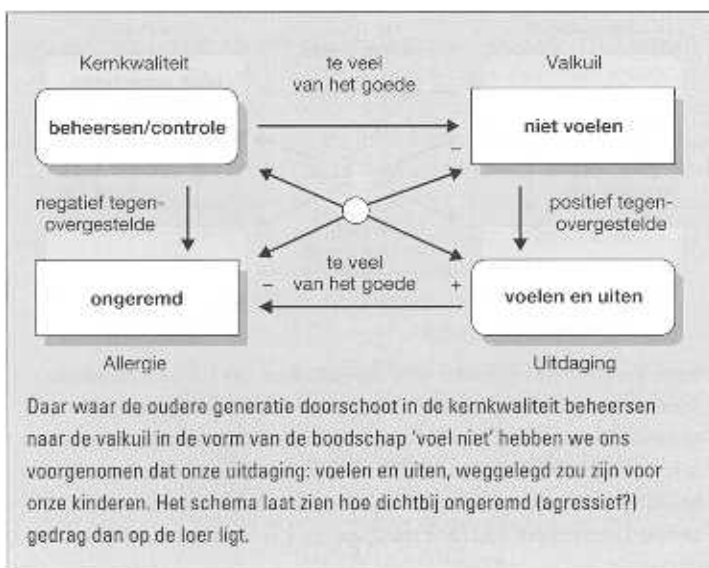
tafel'. Wat feitelijk speelt is dat deze directeur, door niet te erkennen dat hij zo boos is, er niet de verantwoordelijkheid voor neemt, waarmee hij toestaat dat de ander de ruimte neemt. En bij hem speelt er interne destructie door te ontkennen wat het hem doet. Is het zo dat wat je in jezelf miskent en onderdrukt, gespiegeld in de buitenwereld tegenkomt? Is het zo dat wat we in de maatschappij tegenkomen, de spiegel is van wat wij als samenleving laten liggen? De interne boodschap is wellicht: wie ben ik om grenzen te mogen stellen? En ook hier stuiten we op paradigma's als: gij zult de ander niet begrenzen, gij zult u zelf niet zo belangrijk vinden dat u uw grenzen kent en stelt.

De winst van paradigma's

De winst van onze nationale paradigma's is er ook: we hoeven geen verantwoordelijkheid te nemen en dat verschaft gemak. Echter, niet alleen met niets doen roep je uiteindelijk op wat je tracht te beheersen. Hetzelfde lijkt te spelen bij het inzetten van macht en repressie. Macht is dan een vervorming van kracht: een masker om met agressie om te gaan zonder echte verantwoordelijkheid te nemen. De ander wordt vanuit controle beheerst, wat een illusie van veiligheid biedt. Je onderdrukt het risicovolle want je hebt het onder controle. Maar ook dit is een illusie want wat we zien is dat je uiteindelijk juist agressie oproept.

Miskennis van schaduwkanten

Het verlangen om alleen maar goed te zijn, is ook een drijfveer voor onze tolerantie: 'Ik ben goed en dus moet ik alles toestaan'. Een verwant paradigma hieraan is: gij zult niet discrimineren. De aanname 'buitenlanders zijn slecht' paste niet bij ons ideale zelfbeeld en dus hebben we geprobeerd dat tegen te gaan. Discriminatie is onderscheiden en het besluit 'Ik ben een goed mens, dus stel ik geen grenzen en dus discrimineer ik niet', verbiedt dat. Het eigenlijke onderliggende paradigma is: laat niet je schaduwkanten zien. Als ik zeg dat ik goed ben, is dat een claim dat ik alleen mijn goede kanten mag tonen naar de buitenwereld. Alles waar we een oordeel over hebben, wat negatief is, zijn mijn schaduwkanten. Die wil ik niet kennen, want dat kan ik niet aan, het past niet bij mijn ideaalbeeld over mezelf.

Dus moet ik mij beheersen en niet het risico lopen van grenzen stellen. Tolerantie is daar ons antwoord op geweest. Maar wat we zien is dat het niet de kernkwaliteit tolerantie is, maar eerder de doorgeschoten valkuil ervan: de alles accepterende grenzeloosheid. Uiteraard heeft dit alles consequenties gehad voor de opvoeding van aankomende generaties.

Bewegingen in de samenleving

We zien nu een aantal bewegingen in onze samenleving:

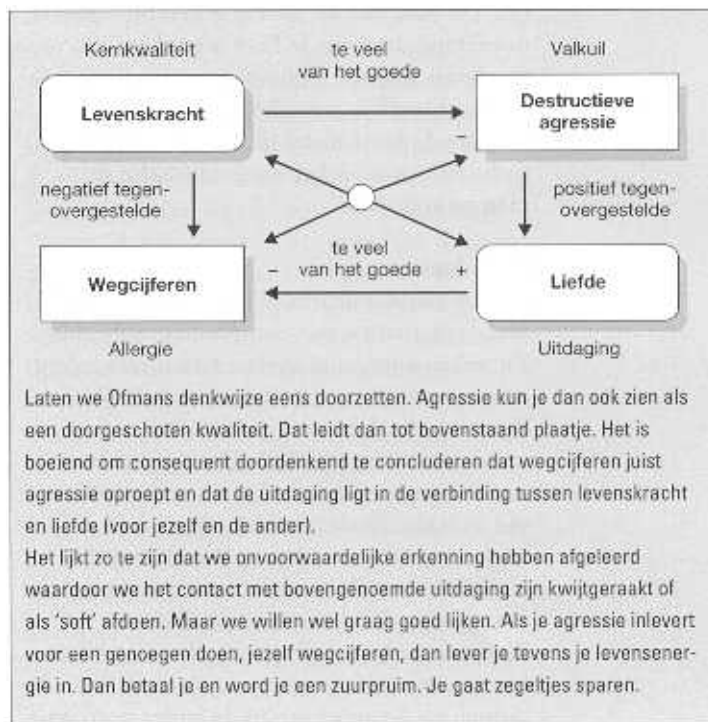
- overleven door de schuld buiten jezelf te leggen;
narcistisch individualisme ('ik heb recht op genot');
- bewustwording en zingeving (ertoe doen).

Generaties lang zijn we opgevoed vanuit het paradigma: gij zult u beheersen. Nu hebben we onze kinderen geleerd dat zij hun emoties juist wel laten zien. Daarin lijken we ook weer te zijn doorgeschoten. Denk maar aan de ouders op het voetbalveld: 'Geef maar een grote bek, schop hem maar voor zijn kloten'. Een opvoeding door ouders die geen begrenzing aangeven en daarmee laten weten dat het niet uitmaakt wat je doet, leidt tot kinderen met een negatief zelfbeeld. Zij hebben hoop op groei opgegeven vanuit een extreme onveiligheid. We zien dit niet alleen bij kinderen die niet begrensd zijn maar vaker nog als er sprake is van onvoorspelbaar begrensd, onrechtmatig begrensd en incongruent begrensd zijn.

Die groep wordt groter en vindt voeding in wat er in de maatschappij gebeurt. Dat lijkt tegenstrijdig maar is het niet: er is minder beheersing en controle en juist in deze schijnvrijheid (het laten liggen van de verantwoordelijkheid), geloven minder mensen in zichzelf. De overtuigingen die te maken hebben met grenzen stellen, leiden dus uiteindelijk tot verlies. Iemand die geen grenzen stelt en daarmee over zijn grenzen laat gaan, bouwt extreme stress op. Je spaart zegeltjes en wisselt uiteindelijk je boekjes in. Uiteindelijk verliest iedereen.

De schuld buiten jezelf leggen

Complementair daaraan zijn diegenen die overleven door de schuld buiten zichzelf te leggen. Vanuit ongelof dat er groei en positieve kracht voor hen is, hebben zij het besluit

genomen, hun 'nee' in te zetten als bescherming van een gekrenkt zijn. Hun interne paradigma 'Het is al fout dat je er bent'. heeft geleid tot het interne besluit: 'Het is fout dat ik er ben en ik kan overleven door het fout te vinden dat jij er bent'.

De creatie is dan het kind dat te vaak is afgewezen en dit omdraait: 'Ik ga jou afwijzen'. Wat daar speelt is dat je, doordat je geen of onredelijke grenzen gesteld werden, in wezen niet erkend bent. Deze beschadiging leidt tot het afweersysteem. Je gaat 'aanklagen', agressie is daar een uiting van.

Degenen die de evolutie van het bewustzijn niet lijken bij te benen, zijn bezig met overleven. Vertrouwde zekerheden zijn er niet meer. Je slaat van je af. Scholen die vanuit dit inzicht hun veiligheidsbeleid vorm geven lijken de slag te gaan winnen.

Narcistisch individualisme

Daarnaast zien we een beweging van narcistisch individualisme ontstaan: 'We accepteren geen autoriteit, wie houdt zich nog wel aan de regels?' Mensen worden overassertief. Ze verbinden zich niet met wat de maatschappij nodig heeft. Er is geen respect voor hiërarchie, historie, kennis en behoeften van ande-

ren. De basis van dit gedrag is een biologische overlevingsstrategie. Je hebt meer kans om te overleven als je de 'buitenkant positie' inzet. Je drogeert jezelf met maskergedrag. Zoals de reclame de huiskamers inslingert: 'Je heb toch recht op genot', is het materialistische de nieuwe veiligheid.

Ertoe doen

Een opvoeding waarin je je erkend weet, leidt veelal tot mensen met een positief zelfbeeld. Zij steken energie in bewustzijnsontwikkeling en zingeving en nemen verantwoordelijkheid. Zij verbinden hun persoonlijke doelen met die van de maatschappij. Zij hebben wel respect voor hiërarchie, historie, kennis en behoeften van anderen. Zoals de vrouw die tijdens de laatste dodenherdenking op 4 mei voor de microfoon zei: 'Ik ben hier om eer te bewijzen aan mijn geschiedenis en mijn afkomst'. Zo creëer je kennelijk genoeg fundament om agressie in jezelf toe te staan, je grenzen te kennen en de grenzen van de ander te accepteren.

Ten slotte

Dit alles komt vanuit de maatschappij onze scholen binnen, ze zijn er ook onderdeel van en hebben hun verantwoordelijkheid. Dit geeft betekenis aan hoe ze vorm kunnen geven aan hun veiligheids- en agressiebeleid. Kunnen we anders reageren dan we tot nu toe vooral doen en wat betekent dat voor onze intermenselijke relaties?

Onze paradigma's beïnvloeden ons mensbeeld. Als we als opvoeders erin slagen ons bewust te zijn van onze 'schaduwkanten' en ze te accepteren, onze paradigma's te ontmaskeren en er nieuwe besluiten over te nemen en van daaruit resoluut, respectvol en zonder te veroordelen onze grenzen stellen, en dit aan onze kinderen weten over te dragen, dan zal dat invloed hebben op de veiligheid op onze scholen.

Literatuur

Kohnstamm, G.A. (1991). De ontwikkeling van agressie bij kinderen en jongeren. In: Defares, P.B. & J.D. van der Ploeg (red.) *Agressie; determinanten, signalering en interventie*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Ofman, D. (1994). *Bezieling en kwaliteit in organisaties*. Cothen: Servire.

Ridder, R. de (1991). Opvattingen over agressie in psychologische theorieën en onderzoek. In: Defares, P.B. & J.D. van der Ploeg (red.) *Agressie; determinanten, signalering en interventie*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Stewart, I. e.a. (2000). *Transactionele Analyse. Het handboek*. Amsterdam: SWP.

Zweig, C. & Abrams, J. (1996). *Ontmoeting met je schaduw*. Utrecht: Servire